

trei

pătru

șinț, șinț

săse, șase

săpte, șapte

opt (< latină) sau ósăn (< croată)

dévet (< croată, care l-a înlocuit pe urmașul lat. *novem*)

zêțe (< latină) sau déset (< croată)

îedănăist, dvanăist, trinăist... „11, 12, 13...“

dvăiset, trideset, cvarnâr, pédeset, șéstdeset, sédamdeset, ósamdeset, dévetdeset „20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90“

sto „100“

míte (< latină) sau mítar (< croată) sau táuzent, távzent (< germană)

2. Numeralul ordinal se formează, ca în toată limba română, de la cel cardinal + formanții *-le, -a*, precedat de un *a* invariabil. Ca și în cazul unităților cardinale, se folosesc formele latinești sau cele croate:

a + *pârvi (pârvile), pârvo (pârvoa)* „intiul“, „intia“ (< croată)

dóile, dóva

tréile, tréja

pâtrile, pâtra

șințile, șința (șințile, șința)

șásile, șása

șáptile, șápta

óptule, ópta (sau ósmile, ósma < croată)

dévetele, déveta (< croată)

zêțile, zêța (sau désetile, déseta < croată)

îedănăistile, îedănăista „al unsprezecelea“, „a unsprezecea“

trinăistile, trinăista „al treisprezecelea“, „a treisprezecea“

dvadăsetile, dvadăseta „al douăzecilea“, „a douăzecea“

etc.

VI. VERB

În raport cu flexiunea nominală, cea verbală este, ca în toată limba română, mult mai bine păstrată.

Totuși, față de celelalte dialecte românești — nord- și sud-dunărene — verbul istro-român a suferit foarte multe schimbări, fie în sensul pierderii unor forme din româna comună (de obicei sub influența croatei), fie ca inovații ale sistemului (analogii, neutralizări etc.).

Astfel, ca și în celelalte dialecte românești, constatăm absența „supinului“, dispariția conjunctivului, a infinitivului lung (v. *infra*).

Cele mai numeroase pierderi le înregistrează indicativul, care a conservat pentru exprimarea timpurilor trecutului numai perfectul compus (și, rareori, în graiul celor mai în vîrstă, imperfectul). Această situație a timpurilor trecutului se explică prin introducerea în istororomână — ca urmare a bilingvismului vorbitorilor acestui dialect — a unor modalități specifice limbilor slave (de factură croată, în cazul de față) de a reda idei temporale din sfera trecutului: aspectul (v. *infra*, p. 226—227).



1. Cele patru conjugări din latină se păstrează :

conj. I : *cl'emă, stă, turnă, zucă* „chema, sta, turna, juca“
conj. a II-a : *ve, țire, ramare, be* „avea, ținea, răminea, bea“
conj. a III-a : *ârde, bate, pl'erde, zacl'ide* „arde, bate, pierde, inchide“
conj. a IV-a : *avzi, durm, fi, cuperi* „auzi, dormi, fi, acoperi“

La conjugarea a IV-a lipsesc verbele în -î (cunoscute altor dialecte românești), în schimb se constituie o clasă nouă, cu sufixul infinitival -*éi* sau -*úi*; verbele în -*éi* sint iterative (cu sufixul -*véi*), perfective sau imperfective, în timp ce cele în -*úi* sint exclusiv iterative (v. și *infra*, p. 224—227) :

bivéi „a bea mereu“ / *be* „a bea“
movéi „a mișca“ (< it. *movere*)
piséi „a scrie“ (< cr. *pisati*)
frustikéi „a lua micul dejun“ (< germ. *frühstücken*)
carúi „a certa“ (< cr. *karovati*)
radúi „a se bucura“ (< cr. *radovati*)
etc.¹

2. Indicativul este modul care prezintă cele mai numeroase deosebiri față de celelalte dialecte.

a) P r e z e n t u l se caracterizează prin două desinențe, aceleași pentru toate clasele de verbe :

-n, pentru pers. I pl. (în locul desinenței -m, general românească) :

rugân, țirén, mézen, avzin/dr. rugám, cerem, mergem, auzim

-u, la pers. a III-a pl., la toate clasele de verbe² :

rógu, cl'ému, țiru, mǝgu, zicu, áodu, dórmu/dr. (ei) roagă, cheamă, cer, merg, zic, aud, dorm

b) I m p e r f e c t u l este pe cale de dispariție. Formal, el se aseamănă cu timpul corespunzător din celelalte dialecte, cu deosebirea că, între tema imperfectului general românesc și desinențe, se intercalează un formant specific, -*ia*-, același în toată paradigma :

conj. I : <i>rugâiam</i> (= <i>rugă-ia-m</i>)	conj. a II-a : <i>cadéiam</i>
<i>rugâiai</i>	<i>cadéiai</i>
<i>rugâia</i>	conj. a III-a : <i>trazéiam</i>
<i>rugâian</i>	<i>trazéiai</i>
<i>rugâiaț</i>	conj. a IV-a : <i>avziiam</i>
<i>rugâia</i>	<i>avziiai</i> ³

c) P e r f e c t u l are o singură formă, compusă, corespunzând perfectului compus din dacoromână și perfectului simplu din aromână și meglenoromână : perfectul simplu și mai mult ca perfectul nu au fost atestate în acest dialect, valorile lor fiind rediate prin prefixe și sufixe cu semnificație aspectuală (v. p. 226—227).

Perfectul istroromân este compus, ca în toate dialectele, din auxiliar (verbul *ve*, la origine : „(a) avea“) și participiu. Specificul său, în raport cu celelalte dialecte, rezidă în faptul că auxiliarul are formele „scurtate“, gramaticalizate (ca în dacoromână și în megleno-

¹ „După variantele morfemului infinitival“, K o v a č e c distinge „șapte tipuri de conjugare“ pentru graiul din Jelián (*op. cit.*, p. 145).

² -u este etimologic la toate conjugările, cu excepția conjugării I, unde este analogic.

³ v. discuția cu privire la segmentarea propusă de K o v a č e c la C a r a g i u, *Compendiu*, p. 204.

română), pe de o parte, și în poziția sa față de participiu (inversată de cele mai multe ori), pe de altă parte :

rugăt-am / dr. *am rugat*
țirút-ai / dr. *ai cerut*
tras-a / dr. *a tras*
avzít-am / dr. *am auzit* } cf. auxiliarul din aromână, p. 190
verít-aș / dr. *ași venit*
copéit-a(v) / dr. „au săpat“

d) Viitorul are numai o formă (= acțiune care se va realiza în viitor, necondiționat; pentru acțiunea viitoare condiționată, v. *infra*, condiționalul viitor).

Viitorul este compus, ca în toate dialectele, dintr-un auxiliar (verbul *vre* la origine: *vrea*) și infinitivul scurt; ca și în cazul auxiliarului perfectului compus, locul acestuia este, de cele mai multe ori, după infinitiv¹.

3. Conjunctivul — folosit numai la prezent — este identic cu indicativul prezent, precedat de conjuncția *se* (< lat. *si*) sau *neca* (< cr. *neka*). Diferența, păstrată în daco-română, între pers. a III-a sg. și pl. a indicativului și a conjunctivului prezent s-a neutralizat în istroromână :

(*ie*) *spure* = *neca spure* / dr. (*el*) *spune* ≠ (*el*) *să spună*
(*iel*) *ăvdu* = *neca ăvdu* / dr. (*ei*) *aud* ≠ (*ei*) *să audă*

4. Condiționalul prezintă forme de prezent, trecut și viitor.

a) Prezentul se formează din auxiliar (la origine verbul (*a*) *vrea*², general românesc) și infinitivul :

reș, reș, re, ren, reș, re + *rugă, țiré, trăze, avzi, copéi* / dr. *aș, ai, ar, am, ași, ar* + *ruga, ținea, trage, auzi* „săpa“

b) Perfectul se obține din prezent, prin intercalarea între auxiliar și infinitiv a formei *fost* (participiu trecut al verbului *fi*) :

reș, reș, re, ren, reș, re + *fost* + *rugă, țiré, trăze, avzi, copéi* / dr. „*aș fi rugat, ai fi ținut, ar fi tras, am fi auzit, ași fi săpat, ar fi săpat*“ (cf. forma corespunzătoare din subdialectul bănățean)

c) Viitorul, la origine, este același cu condiționalul prezent sintetic din aromână (.. p. 188—189) :

<i>rugâr</i>	<i>țirâr</i>	<i>trasér</i>	<i>avzir</i>	<i>copéir</i>
<i>rugâri</i>	<i>țirâri</i>	<i>traséri</i>	<i>avziri</i>	<i>copéiri</i>
<i>rugâre</i>	<i>țirûre</i>	<i>trasére</i>	<i>avzire</i>	<i>copéire</i>
<i>rugârno</i>	<i>țirârno</i>	<i>trasérno</i>	<i>avzirno</i>	<i>copéirno</i>
<i>rugâreș</i>	<i>țirûreș</i>	<i>traséreș</i>	<i>avzireș</i>	<i>copéireș</i>
<i>rugâru</i>	<i>țirâru</i>	<i>traséru</i>	<i>avziru</i>	<i>copéiru</i> ³

Acest condițional viitor exprimă o condiție a unei acțiuni viitoare, formulate în poziția regentă : *se putur, veri-voi* „dacă aș putea (= voi putea), voi veni“. Uneori, această formă apare însă și în principală :

verir când putur „voi veni când voi putea“.

¹ Construcțiile cu auxiliarul înaintea verbului (atât la perfectul compus, cât și la viitor) se folosesc numai în cazul unei puneri în relief a subiectului.

² La imperfect, după unii autori; cf. și dr. băn. *reăș veni, veni-reăș*, p. 154.

³ Desinența *-no*, pers. I pl., este în Jeliân *-em*, etimologică (v. K o v a č e c, *Descr. istr.*, p. 143; v. pentru întreaga paradigmă a acestei forme, Pușcariu, *St. istr.*, II, p. 185).

Ma se voi io hitire, voi n-ej vede iuva cazure. „Dar dacă eu voi arunca, voi nu veți vedea unde va cădea“¹.

5. Infinitivul are valoare verbală și apare numai în formă scurtă (ca în dacoromână, care cunoaște însă și forma lungă, cu valoare de substantiv). O caracteristică a acestui infinitiv (scurt) este folosirea lui fără marca specifică *a*, cunoscută dacoromânei :

Părvile ... a mes sluji. „Cel dintii a mers să slujască (= să lucreze)“².

N-a vrut zițe „N-a vrut a zice (= să zică)“.

L'ei a fost rusire spure. „Ei i-a fost rușine a spune (= să spună)“

Proclét a fi sáki cârle spúre. „Blestemat a fi (= să fie) fiecare care spune“³.

Ntrebē se-ī țevá za plati. „Întreabă dacă-i ceva de plătit“⁴.

Să se observe că infinitivul apare adeseori după verb, în locul conjunctivului (primele trei exemple), cu rol de imperativ (al patrulea) sau de supin (al cincilea).

6. Gerunziul prezintă forme cu terminația suplimentară *-a*, ca în aromână :

rugánda, țiránda, trăgánda, avzında, copéjında/dr. *rugînd, cerînd, trăgînd, auzînd*, „să-pînd“ / ar. —, —, *trîgînda, avdînda*,--

7. Istroromâna a introdus, sub influența limbii croate și ca urmare a bilingvismului vorbitorilor ei, categoria aspectului, necunoscută altor dialecte românești.

Prin mijloace „interne“, „sintetice“, se pot exprima în istroromână trei valori aspectuale : *imperfectivă* (durativă), *perfectivă* (terminativă) și *iterativă* (repetată, care poate fi perfectivă sau imperfectivă).

a) Opoziția perfectiv ~ imperfectiv se exprimă prin prefixe, în timp ce ideea iterativă se obține prin adăugarea unui sufix specific, *-vêj*. Cele mai frecvente prefixe aspectuale sint : *do-*, *ne-*, *po-*, *pre-*, *pro-*, *rez-*, *ze-* (în Jelián : *na-*, *raz-*, *za-*). Atît prefixele, cît și sufixul iterativ sint de origine croată și au fost introduse odată cu verbele din această limbă. Opoziția aspectuală este foarte netă la verbe de origine croată, ea este redată însă și prin verbe de origine latină, prin detașarea elementelor formative :

α) verbe din croată :

<i>imperfectiv</i>	<i>perfectiv</i>
<i>copéj</i> „(a) săpa“	<i>rezcopéj</i> „(a) dezgropa“
	<i>zecopéj</i> „(a) îngropa“
<i>misli</i> „(a se) gândi“	<i>domisli</i> „(a-și) aduce aminte“
	<i>predomisli</i> „(a se) răzgîndi“
<i>sadi</i> „(a) sădi“	<i>nesadi</i> „(a) termina de sădit“

β) verbe latinești :

— opoziție exprimată prin *prefix* :

<i>durmi</i> „(a) dormi“	<i>zedurmi</i> „(a) adormi“
<i>fâțe</i> „(a) face“	<i>prifâțe</i> „(a) termina de schimbat“, „(a) schimba“
<i>tórțe</i> „(a) toarce“	<i>potórțe</i> „(a) termina de tors“

¹ Ambele texte sint din T. Cantemir, *op. cit.*, p. 92.

² *Ibidem*, p. 127.

³ Apud Pușcariu, *St. istr.*, II, p. 255.

⁴ *Ibidem*, p. 254.

— opoziție exprimată prin întrebuințarea *verbului* croat :

<i>ară</i> „(a) ara“	/	<i>poori, podori</i> „(a) termina de „arat“
<i>bę</i> „(a) bea“	/	<i>popi</i> „(a) termina de băut“
<i>mařiră</i> „(a) măcina“	/	<i>smili</i> „(a) termina de măcinat“
<i>muncă</i> „(a) minca“	/	<i>poiđi</i> „(a) termina de mincat“

b) Valoarea iterativă se realizează prin adăugarea sufixului *-veđi* la verbe croate sau latinești :

a) verbe din croată :

<i>copęi</i> „(a) săpa“	/	<i>copivęi</i> „(a) săpa mereu“
<i>igręi</i> „(a) juca“	/	<i>igrivęi</i> „(a) juca mereu, în repetate rânduri“
<i>ganęi</i> „(a) vorbi“	/	<i>ganivęi</i> „(a) vorbi mereu, într-una“
<i>pisęi</i> „(a) scrie“	/	<i>pisivęi</i> „(a) scrie repetat“

β) verbe latinești :

<i>ămnă</i> „(a) umbla“	/	<i>ămnavęi</i> „(a) umbla mereu“
<i>cântă</i> „(a) cînta“	/	<i>cântavęi</i> „(a) cînta mereu“
<i>ăntrebă</i> „(a) întreba“	/	<i>ăntrebavęi</i> „(a) tot întreba“
<i>durmi</i> „(a) dormi“	/	<i>durmivęi</i> „(a) dormi repetat (în același loc)“
<i>spure</i> „(a) spune“	/	<i>spuravęi</i> „(a) tot spune“
<i>veri</i> „(a) veni“	/	<i>veravęi</i> „(a) veni în mod obișnuit“ ¹

VII. ADVERB

Elemente de origine latină (comune, de obicei, tuturor dialectelor) :

(a) *să* „așa“, *bîre, cînd, cmo* „acum“, *cum, fără* „afară“, *îvę* „unde“, *ma(i), mîre* „miine“, *nu, (a)própe, rapóđi* „înapoi“, „din nou“, *sus, zos* „jos“ etc.

Împrumuturi numeroase din croată :

dósta „destul“, *đaco (đaco)* „tare, foarte“, *năzat(a)* „înapoi“, *nego* „decît“, *počle* „apoi“, *právo* „adevărat“, *sámo* „numai“ ș. a.

Sau din italiană :

alóra „atunci“, *ben* „bine“ (cf. *bîre* „bine“ < lat. *bene*), *básta* „destul“, *infáti (ănfati)* „într-adevăr“ etc.

VIII. PREPOZIȚIE

De origine latină :

ăn „în“, *ăntru* (<lat. *intro*) „în“, *cătra, cu, de (đi), đi la, đin, la, pre, prin, 'su* „sub“ etc.

¹ Pentru alte aspecte ale problemei, v. K o v a č e c, *Descr. istr.*, p. 123—130 și, de același autor, *Observations sur les Influences croates dans la grammatre istroroumaine*, în „La Linguistique“, 1 (1965), Paris, p. 108—111.